

Med tente lys inn i varmen. Lucia-tog i norske skoler og barnehager

AV SISSEL UNDHEIM

Hovedhensikten med denne artikkelen er å løfte frem Lucia-togene i norske skoler og barnehager som et eksempel på hvordan forståelse av religion og tradisjon forhandles i møte med en stadig mer kompleks og mangfoldig barne- og foreldregruppe. Hva er det som faktisk skjer, og hvordan kan vi forstå ritualene som knyttes til Luciadagen i lys av det vi vet om religiøs endring, både i skolen og i det norske samfunn mer generelt? Med utgangspunkt i teori om religiøse prosesser, ritualers materialitet og multimodalitet tar artikkelen sikte på å få frem noen så langt utforskede sider ved Lucia-ritualenes plass og rolle i skole og barnehage, og i forlengelse av dette, si noe om skolen som arena for religiøs endring i det norske samfunnet i dag.

*Se, på vår terskel står Hvitkledd med lys i hår Santa Lucia,
Santa Lucia.*

INNLEDNING

Hvert år den 13. desember kommer de til norske skoler og barnehager, til gater, sykehjem, gymsaler, kirker og kjøpesentre. De bærer lys og går samlet – syngende, hvitkledd – helst om morgenen eller om kvelden mens det er mørkt ute. Prosesjonen, eller toget, har ikke nødvendigvis noe endested av bestemt betydning, men beveger seg gjennom klasserom, byrom, avdelinger og lærerværelser. Selve prosesjonen og sangen er hovedelementene i feiringen.¹ Barna har gjerne øvet

¹ Religionsdidaktikken skiller mellom *feiring* og *markering* av religiøse høytider (se for

lenge i forveien, både på sangene og på å gå fint sammen i rekke. Noen av dem har også fått høre fortellinger om Lucia, jomfrumartyren som i helgenkalenderen har fått sitt navn knyttet til denne dagen.

I boken *Høytidsmarkeringen i barnehagen* hevder Geir Winje at det for stadig flere nordmenn er «lite interessant å feire en kristen helgen som Lucia i regi av barnehage og skole» (Winje 2010:38). Ifølge Winje vil det være bedre om foreldre som ønsker å se sine barn utkledd som lucia-er eller stjernegutter selv arrangerer feiringen på eget initiativ, uten å involvere barnehagen. Bengt-Ove Andreassen og Torjer A. Olsen påpeker derimot i *Religion, etikk og filosofi i barnehagen* at «I dag er det eksplisitt religiøse ved Lucia-feiringen i all hovedsak blitt borte. Mer er Lucia blitt en fast festdag med sin egen struktur og regi.» (s.102).

Fordi «utøvelse av religion» er blitt en viktig grensemarkør i forbindelse med fritaksretten (von der Lippe 2017),² er det nettopp interessant å se på hvordan Lucia-prosesjonene, og da særlig det som kan fremstå som spesifikt religiøst ved dem, fortolkes og forhandles i en skole- og barnehagekontekst som har som intensjon å ivareta religiøst og kulturelt mangfold. Det ligger en del begrensninger i materialet, men med bakgrunn i det som er grunnlag for denne artikkelen vil jeg forsøke å svare på følgende tre spørsmål: 1. Hva skjer i norske skoler og barnehager på Luciadagen? 2. Hvorfor har nettopp Lucia og Lucia-toget fått den posisjonen det har i skole og barnehage? Og 3. I hvilken grad kan det som skjer denne dagen forstås i lys av skillet mellom religiøs eller ikke-religiøs praksis?

eksempel Andreassen og Olsen 2014, s. 17–18). Fordi barna er aktive deltakere i prosesjonen og de øvrige ritualene som knyttes til Luciadagen, velger jeg å omtale det som skjer som en feiring. Et spørsmål som jeg ser på som langt mer interessant når det gjelder feiringen av Lucia-dagen, er hvordan den kan fortolkes og konstrueres innenfor hele spekteret mellom «religiøs» og «ikke-religiøs», og dermed problematisere de juridiske og didaktiske skillelinjene som ofte trekkes mellom religiøs og ikke-religiøs praksis i skolen.

² Ordlyden om fritak i Opplæringsloven §2.3a er som følger: «Elevar skal etter skriftleg melding frå foreldra få fritak frå dei delar av undervisninga ved den enkelte skolen som dei ut frå eigen religion eller eige livssyn opplever som utøving av ein annan religion eller tilslutning til eit anna livssyn, eller som dei på same grunnlag opplever som støytande eller krenkjande.»

MULTIMODALITET, MATERIALITET OG RITUALER

*Når mørket er som mørkest, Og ingen klokke slår.
Da virker det som natten Har vart i hundre år
Når alt er stille ute Og solen har gått ned
Da kommer vi langs veien I lyset vi har med*³

For å forstå hvordan den enkelte skole og barnehages «Lucia-tradisjoner» forhandles som religiøst/ikke-religiøst i materialet mitt, vil jeg ta utgangspunkt i affordansbegrepet fra sosiosemiotisk teori. I dette er jeg særlig inspirert av Elisabet Haakedals tidligere studier (2010, 2013), samt Anne Løvland og Pål Repstads (2008, 2014, 2019) analyser av høytidsmarkeringer og julekonserter. Jeg ser altså på ritualer som performative, multimodale medier knyttet til bestemte aktører, bestemte steder og/eller bestemte tidsrom, gjerne med et gjentakende mønster som henviser til «tradisjon». Ritualer som er religiøse vil som en slags minimumsdefinisjon på en eller annen måte også henviser til overmenneskelige krefter eller aktører.⁴ Det interessante her er dermed hvordan betydningen av overmenneskelige krefter eller aktører kan vektlegges og fortolkes svært ulikt av de ulike aktørene som er involvert i et ritual. Det er mye relevant ritualteori som kan få frem spenningene og overlappet mellom religiøse og ikke-religiøse ritualer. For å avgrense har jeg imidlertid i det følgende valgt å fokusere på nyere religionsvitenskapelig forskning om prosesser fremfor mer generell ritualteori.

³ Odd Nordstoga, *Santa Lucia* fra nrks Jul i Svingen, 2006. Alle epigrafene herfra og ut er hentet fra denne sangen.

⁴ En hensiktsmessig religionsdefinisjon her kan være en som bygger på Gilhus og Mikaelsson (2000) Gilhus (2013), Hjarvard (2011) og Meyer (2013), der religion forstås som kulturelt betinget kommunikasjon med, men kanskje vel så viktig, *om*, hypotetiske, overmenneskelige vesener og krefter, en type kommunikasjon vi blant annet møter i fortellinger, kunst, konsepter og ritualer (jf. Undheim 2017). Dette innebærer igjen at religion medieres konstant gjennom en rekke ulike kommunikasjonsmidler, og at denne medieringen igjen fører til en dynamisk spredning og samtidig endring av religion gjennom prosesser som Stig Hjarvard (2011) kaller medialisering. En ritualdefinisjon som tar utgangspunkt i at et ritual er et medium, altså med fokus på (i dette tilfellet mellommenneskelig) kommunikasjon, åpner opp for en multimodal analyse av rituelle praksiser.

Kortfattet kan Kress og van Leeuwens teorier om multimodalitet forklares som at mening i mellommenneskelig kommunikasjon skapes gjennom samspillet mellom ulike semiotiske ressurser. Fokuset har gjerne vært på det man på norsk kaller «sammensatte tekster», det vil si tekster som i tillegg til bokstaver består av bilder og andre visuelle virkemidler. Elementene som potensielt kan bidra i meningsskapingen, kalles altså semiotiske ressurser, og eksempler på disse kan være fra overgripende markører som sjanger, tekst, bilder (i ulike sjangre), romlige forhold og symboler, til mer konkrete elementer som typografi, farger, rytme, komposisjon, rammer og andre grensemarkeringer. Det kan også være fysiske uttrykk som lyder, gester og bevegelser, eller materielle gjenstander (van Leeuwen 2005: 3–5; Tønnessen 2010:12). Multimodalitetsteori vektlegger samspillet mellom alle disse elementene, og er opptatt av hvordan noen semiotiske ressurser for eksempel kan få en veldig fremskutt plass og dermed spille en stor rolle for hvordan teksten fortolkes. På samme måte som en tekst kan man si at et ritual er satt sammen av en rekke ulike semiotiske ressurser.⁵ Det er ikke delene hver for seg, men samspillet mellom dem som gir det mening. På den måten kan man for eksempel si at innramming, klesdrakt, musikk, bevegelser og rytme er semiotiske ressurser i en rituell sekvens.

Et annet aspekt ved Kress og van Leeuwens multimodalitetsteori som er interessant for analyser av ritualer, er affordansbegrepet deres. Ifølge Elise Seip Tønnessen kjennetegnes modalitetene av «ulik affordans, det vil si at de semiotiske ressursene bærer i seg muligheter, men også begrensninger for hva de passer til å uttrykke.» (Tønnessen 2010:13). Markus Altena Davidsen har brukt et litt annet affordansbegrep i sin analyse av hvorfor noen typer fiksjonstekster ser ut til å ha bedre forutsetninger for å danne utgangspunkt for nye religioner enn andre (Davidsen 2016). Også her handler det imidlertid om potensialet og begrensninger i teksten som kan styre fortolkningen i en retning, og som i Davidsens materiale åpner for at fiksjonsteksten kan «bli»

⁵ Her følger jeg Haakedal 2010.

religion. Ved å kombinere disse affordansbegrepene, ønsker jeg å se på hvilke modaliteter, eller semiotiske ressurser i spesielt Lucia-prosesjonene, som kan sies å ha spesifikk religiøs affordans, dvs. potensiale til å tolkes religiøst, eller eksplisitt symbolikk som kan styre fortolkning mot at dette er religiøst. Dette er altså ikke en resepsjonsstudie, der aktørenes fortolkning står i sentrum, men en analyse av meningspotensialet i ritualets semiotiske ressurser og hvordan de har resonans i en større samfunnskontekst.

METODE

En stor utfordring ved å forske på kalendariske ritualer, er at man som feltforsker bare kan befinne seg på et sted av gangen. Når det man forsker på kun skjer en gang i året, må man for eksempel velge om man ønsker å besøke samme sted hvert år, over flere år, for å kunne se på endring over tid, eller om man skal besøke en ny skole hvert år for å få kjennskap til ulike skolers praksis. Uansett sier det seg selv at det vil være tidkrevende å samle et stort nok etnografisk materiale til å trekke generelle konklusjoner, i hvert fall uten et større team av forskere involvert eller andre former for mer kvantitative metoder. Jeg har derfor valgt å supplere mitt eget innsamlede materiale med svarbrev til en spørreliste som ble sendt ut av Norsk Etnografisk Granskning i 1978, samt materiale fra aviser og NRK. De metodiske sidene ved dette materialet vil drøftes mer utførlig under.

Kjernematerialet mitt til denne artikkelen består altså av to feltobservasjoner fra to ulike skoler fra henholdsvis 2017 og 2018. Den ene var sentrumsnær (her kalt «Byen skole») mens den andre var en bydelskole («Bydelen skole»). I begge tilfellene viste det seg at barnehagen i nærheten var involvert i Lucia-feiringen. Felles for begge var også at barnegruppene var flerkulturelle, med elever som kom fra familier med ulik religiøs tilhørighet. I tillegg til å være til stede før, under og etter Lucia-toget i skoletiden, overvar jeg fire juleavslutninger på kveldstid sammen med foreldrene. Jeg hadde også samtaler med avdelingsledere på begge skolene, og ved den siste skolen også med læreren som hadde

hovedansvar for organiseringen av Luciadagen for 1. trinn. Jeg tok hele tiden notater, både av observasjoner og samtaler, og notatene ble renskrevet umiddelbart etter. Selv om mye var likt, var det også en del forskjeller mellom hvordan Lucia-prosesjonen ble gjennomført. Jeg vil derfor gi en kort gjennomgang av hvordan dette ble organisert ved hver enkelt skole. Alle navn er byttet ut for å anonymisere skole og elever.

LUCIA PÅ BYDELEN SKOLE

*Santa Lucia. Santa Lucia. Når natten er sort
så tenner vi lys og drar mørker bort*

Jeg hadde på forhånd avtalt å møte avdelingsleder for småtrinnet (trinn 1–4) i god tid før skoledagen startet den 13. desember. Avdelingsleder forteller at ingen av elevene går i tog i skoletiden på selve dagen. I stedet er det etablert en tradisjon som går ut på at 1. trinn går i tog og synger på skoleavslutningen for foreldre og familie, som pleier å arrangeres en kveld i tiden rundt Luciadagen. Dette året er juleavslutningen 14. desember, og jeg inviteres til å overvære den. Dette betyr imidlertid ikke at Luciadagen er en helt ordinær skoledag for elevene. På selve dagen er det barnehagen i nabohuset som besøker skolen og står for selve Lucia-toget. Jeg anbefales derfor å gå dit. Selv om dette ikke var avtalt på forhånd, blir jeg ønsket varmt velkommen til å bli med toget og se på hvordan de gjør det i deres barnehage.

Førskolegruppen, det vil si de eldste i barnehagen som begynner på skolen til neste år, står allerede i garderoben og gjør seg klare. Noen har begynt å kle seg, mens andre leter etter klær i hyllene sine. Et par kommer også inn døra sammen med mødrene sine mens påkledningen pågår, og da hjelper mødrene dem på med tøy. Barna har med stort sett hvite, men ellers ganske forskjellige klær hjemmefra. En av guttene, som har en vanlig hvit t-skjorte i voksenstørrelse med en snor rundt livet, forteller fornøyd: «Jeg har pappa sin t-skjorte». En annen gutt har pappas hvite skjorte, som må brettes godt opp på ermene, og de voksne i

barnehagen sier, mens han kler seg: «Det var en stor skjorte! De er store, de pappaene».

Flere av dem har egne hvite strømpebukser med hvit overdel, noen naturhvite ullsett med stillongs og trøye. Det er også jenter som har kledd seg i «prinsessekjoler» og ballerina-drakter. 4–5 stykker har fotside, langermede, enkle «kjoler» med krave, av typen «Lucia-drakt» som kan kjøpes i butikkene. Det er også en prinsesse-tiara, alvevinger/sommerfuglvinger i pastell, englevinger (noen i fjær, andre av tyll eller stoff) og hårbøyler med fjærkledd, hvite «svevende glorier». Kun én av jentene har glitterkrans og glitterbelte. Mens de kler seg, er det en som sier «Jeg må finne engleklærne mine!». Et par av barna som ikke har egne klær, finner hvite kapper i barnehagens utkleddingskasse. Selv om klærne er hvite, er de tydelig «kjønnet», om enn med store variasjoner mellom de enkelte barna.

Gruppelederen, en ung kvinne, utpeker en mørkhåret, stille pike som skal være Lucia, tilsynelatende uten kontrovers. Hun tar åpenbart oppgaven på alvor, og alle ser ut til å være enige i at det var et godt valg. 22 barn stiller opp i garderoben. De øver på sangen mens de får utdelt batteridrevne lys. Barnehagestyrer og assistent får hvert sitt ekstra lys, i tilfelle. Barna synger Santa Lucia fra Jul i Svingen. Først en gang, a cappella, før gruppeleder finner musikk på mobilen og kobler den på minihøytaler. De finner frem kurvene med lussekatter, som er bakt i barnehagen tidligere i uken sammen med besteforeldre, forteller styrer.

Så beveger toget seg bort til skolen, mens de synger Luciasangen fra Jul i Svingen. Et av barna kommenterer at det er lyst ute, tilsynelatende litt skuffet over det. På 1. trinn er det to grupper som skal få besøk av Lucia-toget. Lyset slukkes i klasserommet, Lucia med kronen går først og de andre følger etter. Alle stiller seg opp i «lyttekroken» og synger to vers. De voksne velger ut noen barn til å dele ut lussekatter til førsteklassingene. En egen pose med glutenfrie er tatt med, i tillegg til kurv med vanlige lussekatter. Mens Luciakoret synger, sitter elevene ved pultene og lager julepynt og hører på. Plutselig hører vi samme sangen (fra Jul i Svingen) fra klasserommet ved siden av, der 1. trinn øver til egen fremføring på skoleavslutningen.

Det samme gjentar seg i det neste klasserommet. Toget går gjennom rommet, og barna stiller seg foran i klasserommet, ved lyttekroken/smartboard-tavla. Læreren takker for sangen. En barnehageansatt (mann) spør elevene om de husker når de selv gikk i Lucia-tog i fjor. «Hva skjedde etter at dere sang»? «Vi delte ut kjeks» – foreslår en elev. «Vi fikk is», sier en annen. «Dere skal få lussekatter», sier gruppeleder (kvinne), og velger ut et barnehagebarn til å dele ut lussekattene.

Hele «toget», fra barnehagen, gjennom to klasserom og tilbake, varte omtrent 20 minutter totalt, fra ca. kl. 10.00–10.20. Da de kommer tilbake til barnehagen går prosesjonen en runde gjennom alle rommene mens barna synger. Tilbake i garderoben spør en jente om de også får lussekatter. «Åh, ja, så klart,» sier gruppeleder (kvinne). «Kanskje til lunsj?» Barna sier de vil ha før det. Alle kler av seg, bortsett fra englekoret, som skal ha på kostymer for å øve til kveldens forestilling på juleavslutningen. Barna setter seg på plassene sine, og hjelper med å skru lyspærene ut av de batteridrevne lysene sine. Gruppen løser seg opp, og noen går for å øve, andre for å leke.

LUCIA I GYMSALEN. JULEAVSLUTNINGER PÅ BYDELEN BARNEHAGE OG SKOLE

Barnehagens juleavslutning foregår om kvelden 13. desember, i samme gymsal der småtrinnet (1.–4. klasse) skal ha sin juleavslutning dagen etter. Forestillingen starter med en hjemmelaget «musikkvideo» med scener fra barnehagen. Åpningsnummeret en tydelig feiring av mangfoldet i barnegruppen, med sangen *Vi er barn fra forskjellige land* som høres over en videomontasje med bilder av kart av de landene som er «representert» i barnegruppen.

Så slukkes lyset, og Lucia-toget kommer inn. Den som går først med lyskronen er samme pike som var Lucia tidligere på dagen. Stolene er stilt opp slik at de danner en midtgang frem mot scenen, og prosesjonen beveger seg ned midtgangen og stiller seg opp på rekke på gulvet foran scenen. De synger Luciasangen av Odd Nordstoga fra Jul i Svingen som de sang tidligere på dagen. Bortsett fra noen blinkende

blitser fra foreldre som tar bilder, er de eneste lyskildene lyskronen og lysene barna holder i hendene sine.

Forestillingen består ellers av innslag med de ulike barnegruppene, fra de minste, som gjør bevegelser til sanger som spilles over høytaleranlegget, til 3–4-åringene som synger, danser og dramatiserer til musikken, og de eldste, det vil si samme gruppen som gikk i Lucia-toget, som helt til slutt viser et tradisjonelt julespill av scenen i stallen. Her kommer englevingene fra morgnens Lucia-tog igjen til sin rett, denne gang i englekoret bak stallen. Etter forestillingen samles alle med kaffe, brus og kaker som foreldrene har tatt med.

Kvelden etter har småtrinnet på skolen juleavslutning i samme gymsal. Også her er det lagt opp til at alle skal bidra i forestillingen. Fordi det er så mange elever på småtrinnet må forestillingen vises to ganger, og det er en del logistikk som må til for å lose alle inn og ut av gymsalen til rett tid. Gymsalen er full av foreldre, søsken og noen beste-foreldre. Idet forestillingen begynner, står alle elevene, med unntak av 1. trinn oppstilt slik at de fyller hele scenen. Lyset skrur av, og for første gang dette året får jeg høre den «gamle» Luciasangen, den som begynner med «Svart senker natten seg». Det er koret på scenen som synger, mens hvitkledd førsteklasseelever kommer inn en dør langt bak i rommet. 29 barn kledd i hvitt utgjør toget som går gjennom «midtgangen» opp til scenen. Det er så mørkt at det er vanskelig å skjelve detaljene i klesdraktene utover det hvite, som forsterkes av lysene. Alle stiller seg opp på scenen, Lucia-gjengen helt fremst. Voksne og avdelingsleder holder seg til siden, langs kantene. En voksen som «dirigerer» koret på scenen står med ryggen til publikum. Når alle i Lucia-toget er oppe på scenen, går de over til å synge Luciasangen fra Jul i svingen. Så er det en elev som ønsker alle «Velkommen til juleavslutning for 1.–4. trinn»!

Forestillingen som følger inneholder tenning av adventskransen (alle fire lysene) og både kristne og ikke-kristne sanger,⁶ noen av nyere dato og noen eldre. «Deilig er jorden» er den siste sangen som synges

⁶ Blant andre «Tenn et lite lys» av Bjarte Leithaug, «En stjerne skinner i natt» av Eyvind Skeie og Tore W. Aas, «Rudolf er rød på nesen», «På låven sitter nissen».

fra scenen,⁷ før avdelingsleder takker alle involverte og gir praktisk info om hva som skjer videre. Så vises den samme forestillingen igjen for en ny gruppe foreldre.

LUCIA PÅ BYEN SKOLE

På Byen skole er det 44 elever på 1. trinn som møter kl. 8.30 morgenen den 13. desember. I tillegg er det to lærere og to assistenter som skal stå for gjennomføringen av Lucia-feiringen. Lærer har på forhånd fortalt at opplegget kommer til å vare hele dagen, og jeg får vite at det er valgt ut fire elever som skal bytte på å være Lucia: Saima, Ebba, Sondre og Else. Jeg presenteres for barna som en som skal være sammen med dem hele dagen for å forske på Lucia, og tas raskt inn i varmen som om jeg var en ny assistent. Dette gjør også at jeg blir mer deltakende observatør enn det jeg var i barnehagen og på juleavslutningene, der jeg i større grad observerte på avstand.⁸

Skolen har lys og like drakter til alle. For de som har for lange Lucia-drakter, knyttes røde silkebånd rundt livet for å forhindre at barna snubler i dem. Båndene har altså i prinsippet en praktisk mer enn en estetisk funksjon. Noen av jentene vil også ha røde bånd og blir litt snurt når de får høre at silkebåndene bare er til de som har for lange drakter. Det er ingen spesiell hodepynt for de som skal gå i toget, annet enn lyskronen til Lucia, som er pyntet med glitterbånd. Mange av jentene har spenner, bånd og annen pynt i håret, men det er ingen tiaraer, glitterglorier eller stjernegutthatter.

Læreren forteller at elevene prøvde draktene dagen før, og at guttene lurte på om det var en kjole de skulle gå med. Da hadde en av dem sagt

⁷ Løvland og Repstad (2008: 221–224) observerer at «Deilig er jorden» nærmest har fast plass som siste sang på julekonserter. Sangen, mener de, kan tolkes både religiøst og allment. (223)

⁸ Også i barnehagens tog gikk jeg sammen med dem rundt på skolen og i barnehagen, men ikke like tett på som med elevene på 1. trinn. Siden det var så mange flere barn, opplevdes det også som mer naturlig å være med på forberedelsene med å kle på Luciadraktene, ytterklær, leie dem i toget, snakke med dem, synge med dem og ta en mer aktiv «voksenrolle» i gruppen.

«Det ligner på en dish dash – en sånn som du har på når du går i moskeen». Også mens de kler seg denne morgenen kommer noen av guttene med knisete utsagn til hverandre «Du har jo kjole på!» Det er interessant at kjønn åpenbart blir tematisert her hvor alle har like drakter. Fargene på sko, strømpebukser, jentenes hårpynt og utover dagen også luer og ytterklær gjør at kjønn hele tiden er tydelig markert for de fleste som går i toget.

De som er ferdig kledd setter seg i samlingskroken og ser på opptak av en svensk Lucia-konsert på Smartboarden.⁹ Siden det er så mange elever tar det nesten 20 minutter å få alle klare. Når alle endelig er samlet i lyttekroken, sier lærer: «Det er vi som har ansvar for Lucia på hele skolen!» Måten det blir sagt på, gir inntrykk av at dette er et stort og viktig oppdrag. Læreren spør videre: «Hvorfor går vi i Lucia-tog? Hva var det vi snakket om på mandag? Snakk med sidemannen, to og to». Etter litt summing er det tid for oppsummering, og læreren spør: «Hva var det hun gjorde som var så fint at vi ærer henne i dag?» – «Jeg hørte mange som sa «noen fattige», «penger», «lys». Veldig bra.»

Læreren forteller så hvem som skal være Lucia. «Vi trenger fire Luciar, og etter at alle dere som sa i fra i går at dere ville være, hadde vi loddtrekning på kontoret.» Gutten i den opprinnelige listen viser seg å være byttet ut med en jente, for læreren annonserer at Lucia på skolen er Saima, i barnehagen er det Ebba, på gamlehjemmet Ada og på festen i kveld (lysfesten), Else. Mens de stiller opp, sier læreren: «I dag kommer vi sikkert til å ha litt vondt baki her (peker på kjevene), for vi kommer til å smile så mye.»

Med 44 elever og fem voksne (meg inkludert) blir det et veldig langt tog. Det lyser effektfullt opp i de mørklagte korridorene, de lange trappeoppgangene og på skoleplassen ute i grålysningen. Hele tiden synger elevene, med god drahjelp fra de voksne når volumet innimellom synker litt. Det er den «tradisjonelle» Luciasangen, *Svart senker natten* seg, de synger, to vers, igjen og igjen. Lucia-toget går gjennom hele skolen og så over til barnehagen, som ikke er langt unna.

⁹ Det står nrk og 2015 nede i det høyre hjørnet på skjermen.

Før de går inn i barnehagen, byttes Lucia. Den nye Luciaen er tydelig stolt av oppdraget, og smiler sjenert. I barnehagen treffer flere av elevene småsøsken. Mange av dem har selv gått i barnehagen, og hilser hjertelig på personalet og yngre barn. De synger hele tiden mens de går inn i samlingsrommet, der de stiller seg opp som kor, og bytter over til å synge Odd Nordstogas Luciasang fra Jul i Svingen.

Klokken er blitt nesten 10 når elevene er tilbake i klasserommet. Alle tar yttertøy utenpå Lucia-drakten og går ut i skolegården for å leke litt før de skal videre til gamlehjemmet. I skolegården tuller guttene med hverandre og roper «du har kjole, du har kjole!». På gamlehjemmet er det av med yttertøy og ny oppstilling. Der har alle beboerne samlet seg i dagligstuen, som blir veldig full når de 44 hvitklede kommer inn og stiller seg opp. På samme måte som da de besøkte barnehagen, synger barna den gamle Luciasangen mens de går, og Jul i Svingensangen når de har stilt seg opp. Så tenner to av barna lys i adventsstaken og leser versene til, før de synger to sanger til, den siste tittelsangen til NRKs Jul i Svingen. Til slutt serves barna lussekatter, saft og pepperkaker i spisesalen på gamlehjemmet.

LYSFEST-LUCIA

Også på Byen skole inngår Lucia-toget som del av den felles juleavslutningen på kvelden. Her samles hele skolen til lysfest,¹⁰ som i år er samme dag som Luciadagen. Det betyr at elevene møter på skolen igjen på ettermiddagen og på nytt tar på seg draktene og finner frem batterilysene for å gjøre seg klare. Selve forestillingen er lagt opp litt på samme måte som på Bydelen skole, med ett sanginnslag fra hvert trinn. I tillegg bidrar barnehagen også med et innslag på programmet. Hele programmet innledes med at Lucia-toget kommer syngende i mørket med lysene foran seg. Nå er det Nordstogas Luciasang de synger mens de går, mens de

¹⁰ «Lysfest» ser ut til å ha blitt et innarbeidet begrep. Et googlesøk på «lysfest skole» får opp over 92 000 treff, de aller fleste på de første sidene er invitasjoner eller informasjon om førjulsarrangement. Lysfest er også blant de inkluderende formene for julefeiring HEF anbefaler i sitt hefte «Inkluderende juleavslutninger» (Human-Etisk forbund 2018).

fremfører «Svart senker natten seg» på scenen. Deretter følger barnehagen og de øvrige trinnene med sine innslag. Hele tiden kan man kjøpe seg julemat og drikke. Før festen løser seg opp er det felles gang rundt juletreet, og Luciaer, smånisser, små barn, store barn, lærere og foreldre går sammen og synger «Jeg gikk meg over sjø og land» og «På låven sitter nissen».

LUCIA FOR ALLE

Tidligere på dagen, i tidsrommet mellom den Luciafylte skoledagen og lysfesten, fortalte lærer og avdelingsleder i samtale på personalrommet at elevenes sangrepertoar var nøye gjennomtenkt. På grunn av den sammensatte elevgruppen er det viktig at sangene de synger, særlig når de går rundt juletreet med foreldre og søsken, kan være inkluderende slik at alle kan delta. Læreren forteller at det er 7. eller 8. gang hun har ansvaret for gjennomføringen av Lucia-feiringen på skolen. Ifølge henne har de stort sett hatt det samme opplegget alle årene hun har vært involvert. Draktene, forteller hun, ble kjøpt inn av skolen for ca. fem år siden. Det at skolen har drakter mener hun er viktig, for man kan ikke forvente at foreldre har/forstår/husker å ta med. Når skolen har drakter til alle, «unngår vi triste barn og fortvilte foreldre.» Det er ifølge lærer ikke noen som protesterer nå, fordi alle har likt.¹¹ Det fremgår at dette har vært en viktig prioritering fra skolens side, nettopp for å unngå at noen elever skulle føle at de havnet utenfor fellesskapet deltakelsen i Lucia-feiringen skaper.

I løpet av samtalen kommer avdelingsleder og en lærer etter hvert til og setter seg, og samtalen går over til lysfesten, som skal være samme kveld, og som alle naturlig nok er opptatt av. I og med at det er en flerkulturell skole, er dette noe som er grundig planlagt. Juleforberedelsene ved skolen er utviklet, blant annet i samarbeid med en foreldregruppe¹² over flere år. Lysfesten har vært arrangert som en felles

¹¹ Faktisk var det noen som protesterte og mente det var urettferdig at de ikke fikk ha røde bånd rundt livet, som noen av de andre.

¹² Foreldregruppen ved Byen skole er opprettet for å ivareta et godt skole-hjemsamarbeid, og fremstår som særlig rettet mot minoritetslevenes foreldre.

skoleavslutning de siste 10–12 årene, og Lucia-toget har vært en av de faste postene i programmet. Avdelingsleder, som har ansvaret for foreldregruppen, forteller at jul alltid er et tema de diskuterer årlig med foreldrene, også Lucia. Det ble da understreket at barna ikke synger om Jesus og Gud når de går i toget, og at skolen ikke legger vekt på noe kristent budskap. Både lærerne og avdelingsleder er enige om at Lucia-toget ikke er kontroversielt. Av og til kan det være språklige utfordringer som gjør at barna og foreldrene blir usikre på hva dette er, men de har kun en gang, faktisk dette året, opplevd at en av guttene ikke ville gå i toget.¹³

Både til Lucia-feiringen og lysfesten fremhever lærerne viktigheten av å forklare «hva vi skal synge, og at vi ikke skal synge om Jesus.» De legger vekt på å finne sanger med nøytrale, generelle tekster. Alle fremhever også betydningen av å samtale med foreldre som kanskje ikke kjenner Lucia-tradisjonene. «Vi spør dem alltid, det er ikke nok med skriftlig informasjon. Den skriftlige informasjonen er det ikke alltid de forstår, men når vi snakker med dem og forklarer, er det så å si alltid ok.»¹⁴ Fra et religionsvitenskapelig ståsted kan det virke påfallende at Santa/Sankta, som går igjen i begge sangenes refreng, ikke oppfattes som religiøst eller kristent. På den annen side sier det kanskje noe om mellomvesenenes status når det med stor sannsynlighet er en protestantisk-teologisk religionsforståelse som ligger til grunn (jf. Gilhus 2016).

PROSESJONER, PARADER OG TOG – SOM RELIGIØS OG IKKE-RELIGIØS PRAKSIS
Rituelle prosesjoner er noen av de tidligste formene for religionsutøvelse vi kjenner til. Vi finner dem så å si i alle historiske perioder og overalt i verden. Ifølge Hans Lundager Jensen er prosesjoner «under alle omstendigheter en form for massekommunikasjon, og det er nok umiddelbart plausibelt at antage at den mest elementære form for kom-

¹³ De var alle usikre på om dette var religiøse eller andre grunner til det, og de mente det hadde løst seg etter at de hadde snakket med foreldrene, men gutten hadde ikke kommet i dag, og gitt beskjed om at han var syk. Lærer tenkte det var sannsynlig, for eleven det gjaldt hadde ifølge læreren ikke hatt innvendinger på generalprøven dagen før.

¹⁴ Notater, intervju Byen skole 13.12.18

munikation af hellige genstandes og store og mindre guders navne, udseende, identitet og betydning i større bysamfund har været netop igennem processjoner.» (2017:4). Lundager Jensen viser til Bernhard-Langs typologi fra artikkelen «Processions» i *Religions Past and Present*, 2015, der Lang skiller mellom fire grunntyper: *Funksjonelle* prosesjoner er ritualiserte former for ellers vanlige, ikke-ritualiserte bevegelser, som for eksempel når prester går inn i kirken opp til alteret. *Teofore* prosesjoner, (som Lundager Jensen foreslår å kalle *hierofore* for å inkludere mer enn bare gudebilder), innebærer fremvisning av kultstatuer eller sentrale symboler.¹⁵ Videre beskriver Lang *demonstrative* prosesjoner, som involverer store befolkningsgrupper, samt *mimetiske* prosesjoner, der deltakerne gjenoppfører en mytisk eller legendarisk begivenhet. (Lundager Jensen 2017:7). I den grad skandinaviske Lucia-prosesjoner passer inn i dette skjemaet, må det være som demonstrative og mimetiske prosesjoner. Barnelitteraturen skildrer Lucia som bærer frem mat til fattige og forfulgte i de mørke katakombene, og som plasserer lysene på hodet for å ha hendene fri. Barna lærer dermed at det er til minne om dette at de selv går i tog med lys og hvite kapper (Skippervold 2000 jf. Trondsen 2015), og prosesjonen kan tolkes som mimetisk. Det interessante her er kanskje først og fremst hvordan (den klart fiktive) opphavsfortellingen åpenbart kommer fra et behov for å forklare ritualet.¹⁶ I så måte gir den skandinaviske Lucia-feiringen oss også innblikk i hvordan religion blir til og endres.

Et annet vanlig skille i den teoretiske litteraturen er mellom parade og prosesjon. Ifølge Ronald Grimes kjennetegnes paraden av at gruppen som deltar er demonstrativ, ekshibisjonistisk og feirende, mens deltakerne i en prosesjon vil fremstå som mer høytidelige og verdige (Grimes 2017:57, sitert i Thykier Makeeff 2019:248–9).

¹⁵ Lucia-prosesjonene i helgenens «hjemby» Syrakus på Sicilia går ut på at en statue av helgenen bæres rundt i byen, og må sies å tilhøre denne kategorien. Jf. Undheim 2016

¹⁶ Skippervold 2000, jf. Trondsen 2015. Ragnhild Laird Iversen introduserer fortellingen om Lucia med å fremheve at det er flere fortellinger som er blandet sammen, «... og kanskje har jeg dikta litt også». (Laird Iversen 2018). Se også Hodne og Sødal 2016:104–5.

Anders Klostergaard Pedersen (2017) anlegger det han karakteriserer som et «durkheimiansk perspektiv», og hevder at «Hvor paraden er en indeksial opvisning i magt og (typisk maskulin) styrke, der tjener til territorialmarkering, er processionen målrettet. Den tager sin begyndelse et bestemt sted og er orienteret mod et specifikt mål.» (2017:36).¹⁷ Selv om vi gjenfinder trekk fra Lucia-togene, passer de heller ikke inn i verken parade eller prosesjons-kategoriene slik de tegnes opp av Grimes og Klostergaard Pedersen. Tanken om at en prosesjon må ha et bestemt mål, flytter fokuset i definisjonen fra det som faktisk foregår i prosesjonen til den religiøse topografien. I så måte vil Lucia-konserter i kirken, der prosesjonen gjerne går til alteret, eller bymisjonens Lucia-tog som ender ved en julekrybbe, være religiøse, mens de som kun skjer på skolen eller sykehjemmet ikke kan være det.

Det mest påfallende med Lucia-toget er uansett at hovedaktørene er barn. Til tross for at barn ofte har sentrale roller både i kult og religiøs ideologi, har dette i liten grad vært gjenstand for religionsvitenskapelig forskning. Et bredere, komparativt blikk, både på barns rolle i religiøse prosesjoner, og prosesjoner der kun barn deltar, vil kanskje bidra med ny innsikt i Lucia-togenes særegne popularitet.¹⁸

Det faktum at vi på folkemunne snakker om Lucia-prosesjonen som «tog» eller «opptog» gjør det nærliggende å sammenligne med et annet tog der barn er hovedaktørene, nemlig 17.-maitoget. Verken Lucia-toget eller 17.-maitoget handler altså om å ende opp ved et bestemt mål, men om å innta et rom og gjøre krav på det gjennom kombinasjonen av semiotiske ressurser som sang, klesdrakt, lys eller flagg. Mens det ene toget gjør krav på gater og utendørs offentlig rom om våren, foregår det andre ofte innendørs og med færre tilskuere. Likevel er det i begge tilfeller barna som er hovedfokus, som, i durkheimiansk forstand kan

¹⁷ At prosesjonen har et spesifikt mål er også et poeng hos Grimes, jf. «the linearly ordered, solemn movement of a group through chartered space to a known destination to give witness, bear an esteemed object, perform a rite, fulfill a vow, gain merit, or visit a shrine» (Grimes 2005, 7416, sitert i Lundager Jensen 2017:5)

¹⁸ Vi kjenner for eksempel til flere religiøse prosesjoner, både i antikken og i tidlig kristendom, der prosesjonen besto utelukkende av barn. Se blant annet Andrews 2015.

sies å være pars pro toto for feiringen av felleskapet, og også felleskapets fremtidige eksistens.¹⁹

Lundager Jensen peker på det han kaller «en ‘processionssvaghed’ i de protestantiske kristendomsformer» (2017:3) som en mulig forklaring på hvorfor prosesjoner, tross deres åpenbare tilstedeværelse både i nåtidens og fortidens religiøse praksiser, er blitt så lite forsket på av religionshistorikere. Dreiningen mot det som ofte kalles «levd religion» eller «hverdagsreligion», innebærer blant annet et fokus på kroppslighet, diskurs, og materialitet (Ammerman 2016; Moberg 2016; Meyer og Houtmann 2012), som også åpner for ny kunnskap om rituelle praksiser. Vi kan for eksempel se på hvordan lysene, de hvite draktene og sangen i Lucia-toget utgjør tydelige grensemarkører som skiller deltakere fra tilskuere. Samtidig er det også her grensesoner, for eksempel dersom en av de voksne som går sammen med barna synger, kler seg i hvitt, bærer lys eller har glitter i håret. Det samme gjelder draktene som skille mellom lek og høytidelighet. Også her kan grensene flyte, som når barna tar friminutt i skolegården, med luer og vinterjakker over kappene. Slike «brudd», som forekommer hele tiden i ulike former, får frem at det først og fremst er i den forutsigbare regionen i prosesjonen, der alle de ulike semiotiske ressursene *til sammen*, – gruppens felles bevegelser, sangene, fargene, draktene og lysene, som sammen med den forutsigbare gjentakelsen samme dag hvert år gjør at vi kan kalle det som skjer et ritual.

Dersom vi tar utgangspunkt i at religion er kommunikasjon (Gilhus og Mikaelsson 2000), og prosesjon er et «massemedium» – hva er det så som kommuniseres i skolens og barnehagens Lucia-opptog? Personalet som understreker for engstelige foreldre at barna ikke synger om Gud og Jesus, har rett. Tekstene i sangene handler om lys i mørket, og har ingen spesifikk henvisning til Lucia som helgen.²⁰ Heller ikke symbolikken i lysene, lyskronen og de hvite klærne er religions-

¹⁹ Jf. barna i prosesjonen på Augustus’ fredsalter, Ara Pacis.

²⁰ For barn som ikke har noen assosiasjoner til «Santa»/ «Sancta» utover Lucia selv, sier det seg selv at de eneste henvisningene til hellighet i sangene blir meningsløse om de aldri blir forklart. Santa Lucia blir i så fall bare det litt rare navnet hennes, og ikke noe mer.

spesifikk, men åpen. Det eneste ved ritualene som kan forstås som eksplisitt religiøst, er at de kobles på navnet til Lucia, og at hun er «Santa», men selv det, som vi skal se, kan tolkes åpent. Dermed blir konteksten også avgjørende for om det som skjer kan forstås som religiøst eller ikke. Det at prosesjonene foregår på arenaer som tradisjonelt ikke knyttes til religiøse institusjoner, gjør også at det som ellers kunne blitt oppfattet som religiøs affordans tones ned. Når Lucia-togene foregår i klasserom, skolekorridorer, eldrehjem og kjøpesentre, er det heller ingen religiøs institusjon som fremstår som «eier» av tradisjonen. Lucia blir da også noe som er «for alle», og ikke bare for dem som har et personlig forhold til kristne helgentradisjoner.

HISTORISK RISS. LUCIA-FEIRING SOM SKOLE- OG BARNEHAGERITUAL

Når og hvordan ble egentlig Lucia-toget et skole- og barnehageritual? Spørsmålene fortjener en artikkel i seg selv, og det er lite forsket på den nyere historiske utviklingen av Lucia-tradisjoner i Skandinavia, og særlig Norge. Jeg vil i det følgende likevel gi et kort riss av Lucia-tradisjonenes vei inn i norsk skole og barnehage, først og fremst for å få frem hvor lite vi per i dag egentlig vet om kontinuitet og endring i disse ritualene.

Selv om legendene om Lucia daterer hennes martyrium til Diocletians kristenforfølgelser på tidlig 300-tallet vt, dukker hun ikke opp i kristne tekster og billedkunst før på 500-tallet. Hun er blant annet en av de 22 navngitte kvinnelige martyrene som er fremstilt i den kjente mosaikkprosesjonen i Sant'Apollinare Nuovo i Ravenna (fig. 1).²¹ Dette tyder på at Lucia var kjent, men ikke nødvendigvis blant de mest populære helgenene i senantikken i Nord-Italia. Utover i middelalderen blir fortellingene om jomfruhelgenene svært populære, og fortellingene om Lucia fremstår som helt typiske for sjangeren, men med visse spesifikke detaljer som vi gjerne gjenfinner som hennes atributter i kunsten. De mest kjente

²¹ Se Deliyannis 2010:167. Lucia er ikke blant jomfrumartyrene som er gjengitt i mosaikkene i Erkebiskopens kapell i Sant'Andrea (Ravenna), eller i den samtidige Eufasianakatedralen i Porec i Kroatia.

Fig. 1: Santa Lucia i prosesjon med andre jomfruhelgener, fra Sant'Apollinare Nuovo i Ravenna. Foto: Sissel Undheim.

er øynene på et fat, okser og lyst hår. *Legenda Aurea*, middelalderens mest populære bok og kalender, forteller at 13. desember minner Lucias *Dies natalis*, den dagen hun dør fra det jordiske liv og fødes inn i himmelen. Grunnen til at Lucia fikk så sterkt fotfeste i Nord-Europa, har nok i stor grad med mørketiden å gjøre. 13. desember ble tradisjonelt regnet som dagen for solsnu, og det at navnet hennes kommer fra ordet *lux*, som betyr «lys», passet fint med overgangen til lysere tider. I motsetning til andre jomfruhelgener, som Cecilia (med minnedag 22. november) og Agnes (21. januar), ligger det allerede i Lucias navn et meningspotensiale som passer særlig godt i den skandinaviske konteksten, og som forsterkes av de hvite draktene, lysene og kronen til prosesjonsdeltakerne.

Ulike katolske Lucia-tradisjoner smeltet sammen med folketradisjoner knyttet til *Lussi*. I motsetning til Lucia var dette et skremmende og demonisk kvinnelig vesen som spredte frykt og fare den 13. desember. Man måtte derfor ofte foreta seg beskyttende ritualer for å unngå å bli røvet med av *Lussi* og hennes følge som var ute den natten.²²

²² For eksempel denne, fra Dirdal i Rogaland: <http://frigg.sprakochfolkminnen.se/static/js-apps/sagenkarta-norsk/#/record/nfs682>, jf. Elstad 2017; Undheim 2016

Ifølge kulturviter Ørnulf Hodne ble tradisjonene med Lucia-tog innført til Norge fra Sverige. Han sammenligner disse første offentlige prosesjonene med kommersialiserte karnevalsopptog og missekonkurranser (2011: 32). I boken *Lucia. Den svenskaste av alla traditioner* gir Håkan Strömberg (2017) en grundig gjennomgang av den kronglete og brokete veien frem mot dagens Lucia-feiring i Sverige, og får frem ritualenes sammensatte og elastiske karakter. Ifølge Strömberg foregikk Lucia-feiringen opprinnelig i hjemmene og nabolag frem til det ble en del av «underholdningen» som ble organisert av handelsmenn og pressen for å trekke folk til førjulshandel fra 1920-tallet av.

I Norge ser slike opptrinn inspirert av praksiser fra Sverige ut til å ha vært svært lokale. Vi vet for eksempel om årlige Lucia-kåringer med opptog som ble arrangert på Bryne i Rogaland fra 1961 og som kan spores til langt utpå 1970-tallet (Snørteland 2003:17). I desember 1978 sendte Norsk Etnologisk gransking ut en spørreliste om Lucia-opptog. Selv om det knyttet en rekke utfordringer til å bruke svarene som historisk kildemateriale (jf. Kjus 2013), viser svarene at det allerede på slutten av 70-tallet var svært stor lokal variasjon i Norge. Mange, særlig i Nord-Norge og på Vestlandet, nevner de gamle Lussi-tradisjonene, mens andre kun forbinder Lucia med svenske innflyttere i bygda. En 94 år gammel meddeler (jf. Grønstad 2015) fra Voss forteller at Frelsesarmeen der hadde arrangert Lucia-fest der siden 1903 (24819), mens en annen oppgir at Lucia-tradisjoner var helt ukjent i bygda.

Der det rapporteres om foreninger som har organisert Lucia-tog, er Sanitetsforeningen, Bondekvinnelaget, Husmorlaget og speideren gjengangere, men det er også musikkorps, borettslag, (24759), kjøpmennenes juleutstilling (24756), idrettsforeningen og Røde Kors (24836), for å nevne noen.

Fra Karmøy fortelles det at Norheim Barnehageforening (på fastlandssida) har arrangert opptog de siste ni årene, det vil si tilbake til 1970 eller 1969. Opptoget ble lagt til den søndagen som falt nærmest Luciadagen: «Foreldra stiller då til fest på skulen – i kveldinga – med kaffi, brus og mat, leikar, tombola o.a. Festen vert opna med Lucia-opptog, Luciasongen og opplesning. Ei eldre jente (9–10 år) er Lucia og

fører opptoget.» (24780). Mens alle skolens trinn nevnes i svarene til spørrelisten, er dette eneste svarbrev som nevner barnehage spesifikt. Det betyr ikke at ikke andre barnehageforeninger kan ha organisert Lucia-fester, for det er åpenbart mye som ikke lot seg fange opp av spørrelisten, men det dokumenterer i hvert fall at det var steder i Norge der Lucia ble knyttet til barnehage og de yngste barna allerede fra tidlig på 70-tallet.

Innføringen og opprettholdelse av lokale Lucia-feiringer fremstår altså som ganske tilfeldige. En prest som hadde vært flyktning i Sverige under andre verdenskrig sørget for Lucia-feiring på Tynset i slutten av 40-årene. Ved svaret fra Fagernes ligger et utklipp fra avisen *Valdres*, som forteller om ei jente i 6A som tidligere hadde bodd i Sverige, og som sørget for feiring på skolen på Luciadagen. Opptoget består kun av «Luciabruden» og seks klassekamerater som gikk gjennom skolen i første time og sang Lucia-sangen og et par andre julesanger. Det hele ble avsluttet med at resten av klassen fikk kakao og lussekatter (vedlegg, 25053). Ellers er det noen lærere blant meddelerne som forteller at de selv har tatt initiativ til å arrangere Lucia-tog på skolen. En av dem skriver at Vera Mollands bok *Helg og høgtid i hjemmet* fra 1959 var en viktig kilde til kunnskap både om tradisjonene og hvordan dagen skulle feires: «Dette var jula 1975. 8–9 elever var med». (24798)

Det ser altså ut til å ha vært relativt store lokale variasjoner i hvordan og til og med hvorvidt det ble arrangert Lucia-tog i norske skoler og barnehager på 70- og 80-tallet. Dette ser derimot ut til å endre seg med læreplanreformen i 1997 (L97). I læreplanen for det da helt ferske faget *Kristendomskunnskap med religions- og livsytensorientering* (KRL) står det under *Hovedmomenter for 1. klasse* og deloverskriften «Kirkehistorisk fortellingsstoff» at elevene i opplæringen skal bli kjent med fortellingene om Sankt Nikolaus og Sankta Lucia. Læreverkene fulgte naturlig nok opp. I *Kildesamlingen* fra 1999 kunne vi lese en oversettelse av fortellingen om Lucias martyrium fra *Legenda Aurea*, og forklaringen på hvorfor hun i kunsten ble fremstilt med to øyne på et fat (Rasmussen og Thomassen, 1999:33–6). Også lærebøkene for lærer- og førskolelærerutdanningen ga plass til Lucia, med vekt på fortel-

lingene om Lucias død og råd om å tone ned de mest groteske detaljene (Sødal 2006: 192–3). L97 oppfordret til aktive læringsformer, og det fremstår derfor som naturlig at læringsmålet ble knyttet til selve dagen og markering av denne. Det ser altså ut til å være i forbindelse med L97 at Lucia-feiringen løftes fra det lokale til det nasjonale planet, med mer etablerte tradisjoner som gjennom læreplanen knytter Lucia-toget til 1. trinn – en tradisjon som fremdeles ser ut til å fortsette på Byen skole og juleavslutningen til Bydelen skole. Samtidig er det åpenbart at religiøse endringer i samfunnet de siste 22 årene, som til dels gjenspeiler seg i kontroversene, lærplanelendingene og ikke minst endringene i opplæringslovens føringer for forholdet mellom religion og skole, også har satt sitt preg på hvordan Lucia-togene blir fortolket og legitimert for barn, foreldre og lærere fra ulike hold.

MEDIA

Noen av de som besvarte NEGs spørreliste om Lucia-opptog i 1978 nevnte radio og TV som informasjonskilder, også der det ikke rapporteres om organiserte feiringer. En meddeler på 76 år fra Jølster forteller at «vi lærde Lucia-songer or program for radio» (24822), og fra Selje i Nordfjord fortelles det blant annet at Lucia-feiringa er «ein skikk som folk har fått kjennskap til bla. gjennom radio og fjernsyn. [...] Eg har likevel høyrte gjete at småungar leikar Lucia-fest slik dei har sett i fjernsynet.» (24898).

NRKs julekalender Jul i Skomakergata fremstår som en milepæl. Serien, med en ny episode for hver dag i desember frem til julaften, ble sendt for første gang i 1979, og i en rekke repriser utover 80- 90- og 2000-tallet. Lucia-toget som kommer og synger den klassiske Lucia-sangen ved trappen til Skomaker Andersen i episoden den 13. desember er blitt sett av utallige norske barn, og utvilsomt påvirket deres forestillinger og forventninger til Luciadagen. Også i senere julekalenderproduksjoner fra NRK ser vi Lucia-tog.²³ Det som går tydeligst frem av praksisene både

²³ Det er dessverre ikke rom her for en fullstendig analyse av hvordan Lucia er blitt fremstilt i norske medier. Valget har derfor falt på de to adventskalenderne fra nrk som ut

på Byen og Bydelen skole er at Odd Nordstogas Lucia-sang fra adventskalenderen *Jul i Svingen* (NRK 2006) er blitt en fast del av repertoaret. Lucia-episoden fra 13. desember forteller om Lucia gjennom moren til Victoria som nettopp har flyttet til bygda, og som «har laget en ny tradisjon». Lucia betyr «den lysende», ifølge moren, og «hun var så snill og så fantastisk at da hun døde, så gikk man i tog for å ære henne. Og da hadde alle sammen ett tent lys hver i hendene, for å jage bort onde ånder.» (NRK 2006). Helgentradisjon eller kristendom nevnes her ikke i det hele tatt. I stedet vektlegger episoden folketradisjoner og magiske ritualer knyttet til dagen. Fortellingen utvikler seg rundt en konkurranse om hvem som skal få «være Lucia» og bære den nydelige Luciakronen. Den tematiserer omsorg, omtanke, vennskap og kjærlighet mellom foreldre og barn. Når den muslimske gutten Atifs foreldre kommer for å se på toget, som foregår på kveldstid utendørs i et idyllisk vinterlandskap, understreker de at de ikke er der «for å feire Lucia, men for å høre Atif synge.»

På samme måte synes lærere å fremstille feiringen av dagen for elever og foreldre. De forteller gjerne om Lucia, men legger liten vekt på det religionsspesifikke, og dreier fokus mot et flytende, overlappende felt av det religiøse/spirituelle, folketradisjoner og det allmennmenneskelige. Prosesjonen, de like, hvite klesdraktene, lysene og sangen peker alle mot at dette er et ritual.²⁴ Samtidig ligger det en åpenhet og elas-

fra materialet ser ut til å ha hatt mest direkte påvirkning, og da særlig gjennom den åpenbart utbredte bruken av sangen fra *Jul i Svingen*. En mer systematisk gjennomgang av mediemateriale vil kunne si mer om hvorvidt vi kan se på medialisering som en viktig faktor for dagens praksis i skoler og barnehager.

²⁴ Hunter 2016 legger vekt på effekten av kombinasjonen mellom det mørklagte rommet, levende lys og hvite drakter som ble båret i prosesjonene for nydøpte i den tidlige kristne kirke. Helgenene i mosaikkprosesjonene i Sant'Apollinare Nuovo i Ravenna bærer lange hvite slør eller kapper over eksklusive drakter. Det siste viser til deres status som hellige, og allerede i himmelen, men de hvite kappene kan spille faktisk praksis i tidligkristne prosesjoner. Det er også verdt å merke seg at konfirmantkappene som brukes i den norske kirke er hvite, og dermed kan utgjøre en rituell, visuell parallell mange kjenner igjen, selv om dette er en annen aldersgruppe og vi ikke finner det samme visuelle spillet i kontrastene mellom lys og mørke som i *Luciatoget*. En annen tydelig referanse er fremstillinger av «englekør» i hvitt, noe noen av barna ser ut til å assosiere til når de snakker om «englekørne» de skal gå med i *Luciatoget*.

tisitet i disse semiotiske ressursenes affordans som lar dem dreie i retning av allmennmenneskelige temaer, og det er dette tolkningsrommet NRK bruker i sin episode.

Et siste poeng kan igjen fremheve det spesielle i at barna er hovedaktørene. Kombinasjonen av høytidsstemt sang og ullstillongs som sagger, alvevinger, bustete luehår med luciakrone og prinsesse-tiara balanserer sentimentalitet og sjarm på en måte som ser ut til å gi Lucia-togene en helt egen appell, uansett om det er foreldrene eller beboerne på gamlehjemmet som er tilskuerne.

HELGEN ELLER LYS I MØRKET? LUCIA SOM MULTIMODAL OG HYBRID RITUELL PRAKSIS

*Når alle stjerner lyser Og himmelen er sort
Og ingen kan bli vant til At dagen går så fort
Da kommer vi og synger Med glad og vennlig røst
Et lys er tent i natten Og gir deg håp og trøst*

Noe av Lucia-feiringens appell ser ut til å ligge i at den kan være både-og. Den kan fortolkes som religiøs, men også som ikke-religiøs av dem som foretrekker det. Selv om prosesjonen og feiringen inneholder elementer som gir assosiasjoner til religiøse ritualer, som sang, drakter og symboler, er disse såpass vage og sammensatte at tolkningsrommet blir stort. Dette gjør at protestanter, katolikker, religiøse, ikke-religiøse og alle sjatteringer mellom der kan finne noe i feiringen de kan vektlegge, enten det er lysmetaforen, estetikken, nostalgien, julestemningen eller helgenkulten som gjør størst inntrykk. En inngang til dette kan være religionsviter Siv Ellen Krafts begrep «hybride produkter», som hun bruker for å betegne New Age produkter, men som her like gjerne kan beskrive Lucia-feiringen. Om vi bytter ut «New Age» med «religiøs»,²⁵ er den religiøse «komponenten diffus, uklar eller tvetydig, [...] produktet

²⁵ Jf. Gilhus og Sutcliffe 2013, som nettopp argumenterer for et religionsbegrep som i større grad også omfatter empirien fra forskning på såkalt New Age.

er åpent for ulike tolkninger – med eller uten religiøse referanser, og [...] det tilskrives minst én funksjon av mer prosaisk eller sekulær karakter.» (Kraft 2011:78).

En annen tilnærming kan vi finne hos Haldis Breidlid og Tove Nicolaisen, som har utviklet en didaktisk modell for hvordan man kan lese religiøse fortellinger. Avhengig av fortellingens karakter, mottakernes egne fortolkningsrammer og lærerens didaktiske siktemål kan lærer, men også eleven velge å vektlegge det allmennmenneskelige, det religiøse og/eller det religionsspesifikke. På samme måte som det Breidlid og Nicolaisen kaller åpne fortellinger (2011:430) kan vi si at Lucia-tradisjonenes åpne affordans gir rom for at det som skjer kan fortolkes ulikt av de av ulike deltakere, både aktører og tilskuere, og at elementene i ritualet kan settes sammen på ulike måter, slik at de selv kan velge å vektlegge det allmennmenneskelige, det religiøse og/eller det religionsspesifikke, alt ettersom hva de selv foretrekker. Dagens Lucia-feiringer i norske skoler og barnehager viser dermed også hvordan religion ikke er en statisk størrelse, men noe som kontant forhandles i lys av ulike, og av til motstridende interesser. Elastisiteten i de semiotiske ressursene, og dermed også i Lucia-ritualenes affordans har sannsynligvis også mye å gjøre med at Lucia, i hvert fall av mange, ikke oppfattes som en representant for majoritetsreligion, dvs. Den norske kirke. Samtidig er Lucia-feirningen, på samme måte som lystenning på gravene på Allehelgensdagen og gjeninnføringen av Mikkelsmess (Agedal 2013:203–4, Gilhus 2014), en praksis som på tross av sitt tilsynelatende katolske og «synkretistiske» opphav, i stor grad er blitt legitim også i protestantiske kirkesamfunn. Lucia-tradisjonene ser også ut til å være relativt uproblematiske for de med eksplisitt ikke-religiøse livssyn. I et intervju med Vårt Land i 2009, utalte Humanetisk forbunds pressetalsmann, Jens Brun-Pedersen at «Vi ser ingen grunn til å hisse oss så voldsomt opp over dette. Jeg synes dette er både søtt og koselig» (Woie 2009).

Grunnen til at Lucia fremstår som så ukontroversiell og kanskje friksjonsfri sammenlignet med andre førjulsritualer kan forklares med at den har en så kompleks og sammensatt bakgrunn. Fordi Luciadagen fremstår som en hybrid tradisjon, oppfattes den dermed også kanskje paradoksalt

nok som ufarlig. Den åpenbare blandingen av skandinavisk, middelaldersk folketro, europeiske helgenlegender og svenske nyvinninger – av gammelt og nytt – er i strid med tradisjonell forståelse av religion som vektlegger tro og dogmer. Lucia-toget kan dermed være både subversivt og tradisjonsbevarende, lekent og høytidsstemt, eller alt ettersom hva den enkelte betoner. Lucia-festen eies heller ikke av noen religiøs institusjon. Selv om materialet fra NEG's spørreliste fra 1978 viser at Lucia-tradisjonene flere steder ble arrangert av religiøse foreninger, slik som Frelsesarmeen eller kristne speidere, er det en overvekt av ikke-religiøse organisasjoner som står for arrangementene. Også i dag ser vi at kristne organisasjoner organiserer Lucia-tog (Kirkebøen 2013) eller Lucia-konserter (Nyhaug 2015), men disse har ingen privilegert posisjon, og inngår i et stort landskap med mange ulike aktører både med og uten religiøs profil. I dette landskapet har skolene og barnehagene, særlig etter L97, fått et hovedansvar for å videreføre Lucia-tradisjonene på nasjonalt plan. Materialet fra både Byen og Bydelen skole viser at Lucia-tog med 1. trinn er blitt en tradisjon både på skolen selve dagen, og på avslutningene som foregår sammen med foreldre på kveldstid. Lucia, personifisert av den som går fremst i toget med lyskronen på hodet, kan selvsagt fremstå som et veldig tydelig religiøst symbol når den kobles på fortellingstradisjonen om Lucia av Syrakus. I så fall kan man tolke Lucia-toget som en mimetisk prosessjon, som iscenesetter og minner en legendarisk begivenhet. Et spørsmål det er verdt å undersøke videre, er dermed hvordan lærere og barnehagelærere forklarer barna hvorfor de går i toget, og hvorvidt de kobler det til KRLE-undervisning.²⁶

²⁶ Tünde Puskás og Anita Andersson (2017, 2018) har studert undervisningsaktiviteter knyttet til jul, påske og valentinsdagen i svenske barnehager. De får frem noen av de didaktiske dilemmaene som oppstår i møtet mellom ikke-konfesjonell opplæring og kulturarv som er «gjennomsyret» av religiøse konnotasjoner. (2017:36). De finner også at lærerne legitimerer de religiøse høytidenes plass i barnehagen i et mye bredere pedagogisk perspektiv, og gjerne vektlegger sosialisering og språklæring. Det er rom for at tradisjoner både reproduseres og utsettes for kritikk. «Thus, through such everyday practice, the teachers both enact the curriculum and build a bricolage of elements, some of which represent continuity, while others represent change. Thereby, preschool teachers become agents both for (re) making new traditions and inventing new content and contours for the old ones.» (2018:11).

Santa Lucia
LEKSJON 14

Hvorfor baker vi lussekatter?

Legenden sier at den halloweist Lucia døde i nærheten på Lucia 13. desember i år 300 e.Kr. Da kristendommen kom til Norden, ble denne dagen en markering. Den gamle halloweist om for å passe på at alt var klart til jul.

Lussekatter er en type gjærbakst som vi bare baker til Luciadagen. Lussekattene er formet som små baller. De kommer i ringer eller kjeder. De skal være gode. For å få den riktige smaken og fargen bruker vi krydderisaffan eller vaniljekrydderisaffan. Vi putter dem gjerne med rosiner. Lussekatter er en importert tradisjon fra Sverige.

«Importerte kulturtradisjoner»

Vi har alltid fått innpassing til og fra andre land. Nordmenn elsker ofte til utlandet, og interessen for andre lands mattradisjoner har vokst enormt. Vi forsøker oss med nye krydderier, og de gamle «hybride norske» mattradisjonene får kanskje av importerte varer. Noen eksempler er pizza, taco, karibisk krydder og sushi. I tillegg har vi fått nye feiringstider, for eksempel halloweist og Valentinsdagen, med godthager og kjærestemiddager.

Vi kan ha forskjellige meninger om slike feiringstider»

Dette mener jeg om Lucia-feiringen, med Lucia-toget og lussekatter:

Dette mener jeg om halloweist: «Knuak eller knepp?»

Dette mener jeg om Valentinsdagen: «U-»

Litt om krydder

Mange av de vante krydderarterne kommer fra stikk, blader og andre plantedeler. Her ser du de spisse? Ja, i så små porsjoner, som når vi krydder maten, går det bra! Her er noen eksempler:

Blader:	basilikum, timian, kummin, rosmarin, salvia, dill, kjørvel, estragon, spisskum, lakrøtt, mynte, timjan, sitronmelisse, koriander, koriander og greiskum. Bladene kan vi bruke friske eller tørket.
Røtter, jordstengler eller løk:	gurkemeis, myrte, persille, persennell, fenikkel, fenikkel røtt, sjalott, løk, sjalott og hvitløk
Korn:	kanel
Frukt og bær:	pepparkorn, vanilje, pepper, kanelpepper, allé, ermelin og kanel
Fruktkall:	sjunk og pomerans (fresk, sunn appelsin)
Fris:	safran, safran, ogummasium (vaniljehull, dill, sesam (sesamfrø), roselle (rosellefrø), karve, muskatnøtt, ulike sesamfrø og kanel) fra sjalott (sjalott)
Biomsterknopper:	kakao og krydderelliske (melisskaker)
Annet:	Au saltgrønsaker bruker vi den blomstede delen som kalles smet. Krydderet saffan er smidens dyrste krydder.

SPØRSMÅL

- Hvilket krydder bruker vi i lussekatter?
- Hvilke utenlandske kulturtradisjoner som handler om mat, kjenner du til?
- Nevn noen plantedeler som vi bruker som krydder.

Tegn tre forskjellige lussekatter

82 / Santa Lucia
Santa Lucia 14

Fig. 2: Fra Kokeboka mi, 2011.

I den grad Lucia-feiring fortolkes som et kristent ritual, vil de elementene som assosieres med katolsk praksis stå i kontrast til den protestantiske skepsisen mot helgener, prosesjoner og lystningsritualer, og dermed bære i seg en subversiv kritikk av majoritetspraksis. Også når prosesjonene gjennomføres i regi av protestantiske kirkesamfunn tones martyridealet ned og fremstår som en generell feiring av lys («lysfest»), slik vi også ser skjer i media og skolesammenhenger. Vagheten og hybriditeten i hvordan de semiotiske ressursene får spille sammen, enten det er med tydelig religiøs innramming i kirkelig regi, eller mer sekulær, som når det skjer i barnehage, på skole, på tv og på sykehjem, gjør at ritualet mister den potensielt kontroversielle brodden det ellers kunne hatt. Et godt eksempel ser vi i hvordan *Kokeboka mi* for mellomtrinnet presenterer lussekatter. Her fremstilles både kakene og Luciadagen nettopp som en blanding av kristne og folkelige tradisjoner. Under deloverskriften «Importerte tradisjoner» (jf. fig. 2) står det med stor, gul skrift at «Vi kan ha forskjellige meninger om slike tradisjoner». Under inviteres eleven til selv å reflektere over hva de mener om henholdsvis Lucia-toget, Halloween og Valentinsdag. Det er interessant i seg selv

at det nettopp er disse «nye» festdagene med mer eller mindre tydelig kobling til helgenfester, som her figurerer som «importerte tradisjoner».

KONKLUSJON. SOM SKAPT FOR DAGENS SKOLE?

Vekten som legges, både av lærere og medias fremstillinger, på Lucia-feiringen som sammensatt tradisjon, noe mer eller annet enn «religion» – som svensk, som middelaldersk folketro, som et eksempel på nes-tekjærighet, som et karnevalsopptog med prinsesser og «engleklær», eller et vinterlig, hvitkledd 17. mai-tog, og som en feiring av barn, fremtid og lys i den mørkeste tiden – gir festen først og fremst et estetiserende og sentimentalt preg. Når barna også skånes for de mest brutale sidene ved helgenfortellingen, og læreren, på samme måte som NRKs julekalender Jul i Svingen, toner ned martyriets betydning for Lucias rolle i feiringen, ser det ut til å være lite som kan skape kontrovers. I så måte kan vi si at Lucia-prosesjonene i norske barnehager, skoler, på eldreheim og skoleavslutninger, gjenspeiler en mer flytende, individuell, materiell og ikke minst følelesorientert form for ritualer som befinner seg et sted mellom religion og ikke-religion. Ritualet eies tilsynelatende av alle, og uten entydig symbolikk kan det derfor fortolkes på mange ulike måter. Den åpne affordansen i ritualets semiotiske ressurser, og den åpenbare hybriditeten både i dets bakgrunn og sammensetning, tillater skolene å gjennomføre det som ved første øyekast kan se ut som en religiøs helgenfest med felles uniformering og høytidelige ritualer til en feiring av individ, felleskap og mangfold som er i overensstemmelse med samtidens og den offentlige skolens ideologi.

TAKK

Jeg vil gjerne rette en spesiell takk til lærerne og barna som lot meg følge med dem i Lucia-feringene disse dagene i 2017 og 2018. I tillegg vil jeg takke allmennlærer Gerd Reinertsen for veldig lærerike samtaler, og ikke minst for observasjonen av at det skjedde et tydelig skifte i

praksis rundt innføringen av L97. Kulturviter Herleik Baklid, som tipset meg om spørrelisten til NEG fra 1978 fortjener også en stor takk.

REFERANSER

- Ammerman, Nancy T. 2016. Lived Religion as an Emerging Field: An Assessment of its Contours and Frontiers, *Nordic Journal of Religion and Society*, 2016(02), 83–99
- Andreassen, Bengt-Ove & Torjer A. Olsen 2014. *Religion, etikk og filosofi i barnehagen* Oslo: Universitetsforlaget
- Breidlid, Haldis & Tove Nicolaisen 2011. *I begynnelsen var fortellingen*. 2. utgave. Oslo: Universitetsforlaget
- Davidsen, Markus A. 2016. The religious affordance of fiction: a semiotic approach, *Religion* 46:4, 521–549
- Elstad, Halgeir. 2017. Frå Lussi til Lucia. <https://www.tf.uio.no/forskning/aktuelt/aktuelle-saker/2017/lussi-lucia.html>
- Gilhus, Ingvild Sælid 2016. What became of Superhuman Beings? I: P. Antes, A. W. Geertz & M. Rothstein. *Contemporary views on comparative religion. Essays on Comparative Religion presented to Tim Jensen on the occasion of his 65th birthday*. Sheffield: Equinox, 375–387
- Gilhus, Ingvild Sælid. 2014. «Angels in Norway: Religious Border-crossers and Border-markers». I: Marion Bowman and Ulo Valk. *Vernacular Religion in Everyday Life*, Taylor and Francis, 230–245
- Gilhus, Ingvild & Lisbeth Mikaelsson. 2000. Multireligiøse aktører og kulturens refortrylling. *Sosiologi i dag* 30:3–22
- Gilhus, Ingvild & Sutcliffe, Steven. 2013. ‘Conclusion: New Age Spiritualities – «Good to Think» in the Study of Religion’. I: Steven J. Sutcliffe and Ingvild Sælid Gilhus (eds) *New Age Spirituality: Rethinking Religion*, s. 256–62. Durham, NC: Acume.
- Gilhus, Ingvild S. 2009: Hva er religion i dag? Religionsbegrep og religionsvitenskap. I: A. Bruvoll, H. Bringeland, N. Gilje & G. Skirbekk (red.): *Religion og kultur: Ein fleirfagleg samtale*, Oslo: Universitetsforlaget, 19–31

- Grønstad, Line Førre 2015. Val av etternamn i 2014, *Tidsskrift for kjønnsforskning* 39. 3–4, 263–282
- Hjarvard, Stig 2011. The mediatisation of religion: Theorising religion, media and social change, *Culture and religion: an interdisciplinary journal* 12.2: 119–135
- Hodne, Hans & Helje Kringlebotn Sødal 2016. *Å undervise om religion og livssyn på barnetrinnet*. Oslo: Cappelen Damm
- Hodne, Ørnulf. 2011. *Mystikk og magi i norsk folketro*, Oslo: Cappelen Damm
- Hodne, Ørnulf. 1999. *Jul i Norge*. Oslo: Cappelen Damm
- Hunter, David G. 2016. «Sacred Space, Virginal Consecration and Symbolic Power. A liturgical innovation and its implications in Late Ancient Christianity». I: *Spaces in Late Antiquity. Cultural, Theological and Archaeological Perspectives*, ed. Juliette Day et al., London: Routledge, s. 89–105
- Human-Etisk Forbund 2018. «Inkluderende juleavslutninger. Ideer for bruk i skolen». Pdf-hefte. <https://human.no/globalassets/brosjyremarkedsmateriell/inkluderende-juleavslutninger—v2018.pdf>
- Haakedal, Elisabet 2013. To sing or not to sing: contextual encounters with religious and ethical songs in the Norwegian primary school from 1987 to 2009; introduction and research, *Exploring context in religious education research* Münster: Waxmann, pp. 11–37
- Haakedal, Elisabet 2010. Klartekst og skjult tekst i en barneskoles høytidskultur: Regissering, framføring og resepsjon av utvalgte høytidsarrangement, *Sammensatte tekster* Elise Seip Tønnessen (ed.), Oslo: Universitetsforlaget
- Iversen, Ragnhild Laird 2018. Fortellingen om Santa Lucia. Bloggpost publisert 12.11.2018 <https://www.religionsundervisning.no/l/fortelling-om-santa-lucia/>
- Jensen, Hans J. Lundager. «Processioner: Indledning», *RVT* 66 (2017): 3–13
- Kjus, Audun 2013. Hvorfor spørre? Norsk etnologisk gransking og spørrelistas framtid. *Tidsskrift for kulturforskning*. 12.1: 41–56
- van Leeuwen, Theo 2005. *Introducing social semiotics*, London. RoutledgeFalmer

- Løvland, Anne & Pål Repstad 2008. *Julekonserter*. Oslo: Universitetsforlaget
- Løvland, Anne & Pål Repstad 2014. Sosialsemiotikere og sosiologer – forén dere! *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 2014/3: 347–360
- Løvland, Anne & Pål Repstad. 2019. Mellom forkynning, kulturarv og inkludering. Skulegudstenester før jul. *Kirke og Kultur* 03.2019:207–213
- Makeef, Tao Thykier 2019. *Do Satyrs wear sneakers? Hellenic Polytheism and the reception of antiquity in contemporary Greece – a study in serious play*. PhD-avhandling, Lund Universitet
- Moberg, Jessica. 2016. Material Religion. *The Oxford Handbook of New Religious Movements: Volume II* Edited by James R. Lewis and Inga Tøllefsen. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780190466176.013.28
- Meyer, Birgit and Dick Houtman. 2012. «Introduction. Material religion – how things matter». I: Birgit Meyer and Dick Houtman *Things*, Fordham University Press 2012:1–23
- NRK 2006. *Jul i svingen* TV-serie/adventskalender for barn. Episode 13
- Kirkebøen, Stein Erik 2013. Landets lengste Lucia-tog. *Aftenposten* 12.12. 2013 (lesedato 28.9.2019). <https://www.aftenposten.no/osloby/i/3jyAL/Landets-lengste-Lucia-tog>
- Kraft, Siv Ellen 2011. *Hva er nyreligiositet*. Oslo: Universitetsforlaget
- Meyer, Birgit 2013. «Material mediations and religious practices of world-making». I: *Religion across media. From early antiquity to Late modernity*. Knut Lundby (ed.), Peter Lang, New York, 1–19
- Molland, Vera 1959 *Helg og høgtid i hjemmet*. Oslo: Forlaget Land og Kirke
- Nyhaug, Eva 2015. Luciakonsert for 30. gang, men ikke i Moss kirke. *Moss Avis*, 10.12.2015. <https://www.moss-avis.no/nyheter/kultur/moss/lucia-konsert-for-30-gang-men-ikke-i-moss-kirke/s/5-67-194233>
- Petersen, Anders Klostergaard. «At vandre i takt: om paradere og prosessjoners rituelle betydning», *RVT* 66 (2017):14–3
- Puskás, T & Andersson, A. 2017. «Why Do We Celebrate ...?» Filling Traditions with Meaning in an Ethnically Diverse Swedish Preschool. *International Journal of Early Childhood*. 49:1, 21–37.
- Puskás, T & Andersson, A. 2018. Preschool teachers as keepers of traditions and agents of change. *Early Years*. Published online: 11 Sep 2018

- Rasmussen, Tarald, og Einar Thomassen 1999. *Kildesamling : til kristendoms-kunnskap med religions- og livssynsorientering*. Bind 1, Oslo: Nasjonalt læremiddelsenter
- Skippervold, Ivar. 2000. *Sancta Lucia*. Oslo: Genesis
- Snørteland, Målfrid 2003 «Førjulstid og juletradisjonar i eldre tid» *Sjø Jæren, Årbok for Jærmuseet 2003*, Nærbø: Jærmuseet, s. 7ff.
- Strömberg, Håkan 2017. *Lucia. Den svenskaste av alla traditioner*. Stockholm: Carlsson
- Sødal, Helje Kringlebotn. *Kristen tro og tradisjon i barnehagen*. 3. utgave, Kristiansand: Høyskoleforlaget 2006
- Trondsen, Rebecca. 2015. «Nå blir forfatterens Lucia-tolkning brukt av kirken i Italia», *Fædrelandsvennen* 12.12.2015
- Tønnessen, Elise Seip. 2010. «Tekstpraksis i bevegelse», *Sammensatte tekster. Barns tekstpraksis*. Elise Seip Tønnesen (red.), Oslo, Universitetsforlaget: 10–22
- Undheim, Sissel. 2016. Hvorfor feirer vi Lucia 13. desember? <http://religionsoraklene.no/hvorfor-feirer-vi-lucia-13-desember/>
- Undheim, Sissel. 2017. The sacred power of Lego-Chi. Mediatized Spirituality in Lego, *Legends of Chima. Young*, 25.1, s. 66–86
- Winje, Geir 2010. Høytidsmarkering i barnehagen. Kristiansand: Høyskoleforlaget
- Woie, Øyvind 2009. «Lucia-toget strekker seg enda litt lengre», *Vårt Land* 12.12.2009
- Aagedal, Olaf 2013. Lighting candles as ritualization of death, *Deconstructing death. Changing cultures of death, dying, bereavement and care in the Nordic countries*. Michael Hviid Jacobsen (red.), Odense: University Press of southern Denmark.